

ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА

УДК 334.012.64: 330.341.1

І. В. Шкрабак

доктор економічних наук, професор

О. В. Ахунзянов

аспірант

Донецький державний університет управління МОН України

МАЛЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО ЯК ЕЛЕМЕНТ ІНФРАСТРУКТУРИ НІС УКРАЇНИ: СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ

У статті досліджено динаміку показників діяльності суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності "Професійна, наукова й технічна діяльність", переважна більшість яких є малими й мікропідприємствами. Виявлено основні тенденції розвитку, розкрита роль суб'єктів малого підприємництва в розбудові НІС України. Визначено напрями державної підтримки малого підприємництва як елементу інфраструктури НІС.

Ключові слова: мале підприємництво, динаміка, тенденції розвитку, інноваційна інфраструктура, НІС.

I. Вступ

Мале підприємництво є найбільш динамічним елементом національного господарства [1]. Іншою важливою рисою малого підприємництва є його інноваційна сутність, яка перетворює його на важливий резерв розвитку національної інноваційної системи України. Разом з тим розвиток інновацій у підприємстві в сучасній Україні все ще перебуває на початковій стадії. До найбільш важливих проблем, що мають системний характер і стримують розвиток інноваційних процесів у економіці, науковці зараховують безсистемність і недосконалість нормативно-правового забезпечення інноваційної діяльності; відсутність чіткої й стабільної державної політики в галузі інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва; слабкість економічних мотивацій в учасників інноваційного бізнесу; нерозвиненість інноваційної інфраструктури й ринку інтелектуальної власності; відсутність податкових стимулів інноваційної діяльності суб'єктів малого підприємництва тощо [2]. Така ситуація значною мірою зумовлена недостатньою увагою до малого підприємництва як повноцінної складової НІС, що має потужний потенціал розвитку як ключовий елемент інноваційної інфраструктури України.

За останній період проблеми малого інноваційного підприємництва розглядали в своїх працях М. Мельникова [3], О. Харченко [4], С. Черненко [2] та ін. Однак науковий інтерес більшості дослідників цієї про-

блеми стосується переважно розвитку теоретичних засад і методичних підходів до вдосконалення механізмів розвитку НІС, а роль малого підприємництва розглядають опосередковано, що не дає змоги оцінити реальний стан і визначити закономірності впливу розвитку українського малого підприємництва на розбудову національної інноваційної системи.

II. Постановка завдання

Метою статті є аналіз показників діяльності суб'єктів малого підприємництва як елементів інфраструктури НІС України й визначення тенденцій їх динаміки та ролі в забезпеченні інноваційного вектора розбудови національної економіки.

III. Результати

Інтерес до малого підприємництва як складової інноваційної інфраструктури НІС України зростає з року в рік. Аналіз стану й перспектив зростання ролі підприємств малого підприємництва як елементу національної інноваційної системи було проведено на прикладі суб'єктів господарювання, які здійснюють різноманітні види наукової й технічної діяльності (зокрема наукові дослідження й розробки, технічні випробування, інжиніринг, наукове й технічне консультування, дослідження кон'юнктури ринку інноваційної продукції тощо) на основі статистичної інформації, представленої в секції "Професійна, наукова та технічна діяльність" відповідно до КВЕД-2010, починаючи з 2010 р., коли відповідну секцію було виділено в статистичній базі. При цьому до суб'єктів господарювання належать підпри-

ємства – юридичні особи та фізичні особи – підприємці. Статистичний щорічник України за 2014 р. [5] визначає підприємства – юридичні особи (далі – підприємства) як самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади, органом місцевого самоврядування або іншими суб'єктами для задоволення суспільних і особистих потреб шляхом систематичного здійснення господарської діяльності в порядку, передбаченому Господарським кодексом України та іншими законами. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб, але має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які не мають статусу юридичної особи. До фізичних осіб – підприємців (далі – ФОП) належать зареєстровані у встановленому порядку фізичні особи з метою здійснення підприємницької діяльності [5].

Варто відмітити, що кількість суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" на початок 2015 р. становила лише 6,0% від загальної їх кількості в Україні (порівняно з 5,5% на 01.01.2014 р.). Доля підприємств, що здійснюють такий вид економічної діяльності в Україні, становить 8,8% від загальної кількості українських підприємств (8,4% на 01.01.2014 р.), частка фізичних осіб – підприємців ще менша – лише 5,4% від усіх зареєстрованих в Україні на 01.01.2015 р. ФОП (4,7 % на 01.01.2014 р.). Разом з тим, соціально-політична нестабільність у країні, проведення антитерористичної операції на території двох її областей, анексія Криму, безумовно, позначилися на показниках діяльності суб'єктів господарювання за цим видом діяльності, зокрема зниженням обсягів реалізованої продукції на 4,3% порівняно з 2013 р., однак економіка України в цілому зазнала більш значних втрат, тому питома вага економічного внеску досліджуваних підприємств станом на 01.01.2015 р. збільшилася. Так, частка працівників, зайнятих на підприємствах за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність", становить 3,9% від усіх працівників українських підприємств (3,6% на 01.01.2014 р.), аналогічний показник для ФОП – 4,2% (3,3% на 01.01.2014 р.). Незадовільну тенденцію має динаміка обсягів реалізованої продукції за останні роки. Відповідно до Статистичного щорічника України за 2014 р. [5], обсягами реалізованої продукції (товарів, послуг) визначають за ціною продажу відвантаженої за межі підприємства готової продукції (товарів, послуг), що зазначена в оформлених як підстава для розрахунків з покупцем (за-

мовником) документах (зокрема продукцію (товари, послуги) за бартерним контрактом) за вирахуванням ПДВ. Частка обсягів реалізованої продукції за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" у загальному обсязі реалізованої продукції по Україні за останні чотири роки мала тенденцію до зниження й на 01.01.2015 р. становила 3,7% (3,9% на 01.01.2014 р.). Частка обсягів реалізованої продукції підприємствами за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" становила 3,6% від обсягів реалізованої українськими підприємствами продукції (порівняно з 3,8% на 01.01.2014 р.). ФОП навпаки демонструють тенденцію до зростання частки реалізованої продукції за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" у загальних обсягах реалізованої ФОП продукції: на 01.01.2014 р. цей показник становив 4,2%, а на 01.01.2015 збільшився до 4,9%.

Структурні показники суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" подано в табл. 1.

Кількість суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" лише на початку 2014 р. зросла, але за рахунок зростання кількості фізичних осіб – підприємців. Ця тенденція ще більш чітко проявилася й на початку 2015 р. При цьому обсяги реалізованої продукції скорочуються, на початок 2014 р. вони становили 89,5% від попереднього року, а на початок 2015 р. зменшилися ще на 4,3%. Показовим є те, що падіння обсягів реалізованої продукції відбулося на підприємствах, які в 2013 р. реалізували 88% від обсягів попереднього року, а в 2014 р. – 94% від обсягів попереднього року. Фізичні особи – підприємці збільшили цей показник – 115,6% у 2013 р. і 118,6% у 2014 р.

Інформативним є також показник обсягу реалізованої продукції на одного працівника, зайнятого в цій сфері. Цей показник за підприємствами в кілька разів вищий за такий самий показник для фізичних осіб – підприємців (табл. 1). За підприємствами – навпаки – обсяги реалізованої продукції на одного працівника на початок 2014 р. суттєво зменшилися порівняно з попереднім аналогічним періодом, хоча станом на 01.01.2015 р. їх вдалося відновити. Разом з тим, більше 90% реалізованої у 2014 р. продукції за видом економічної діяльності "Професійна, наукова та технічна діяльність" було створено саме на підприємствах, тому розглянемо детальніше їх основні структурні показники.

**Структурні показники суб'єктів господарювання за видом економічної діяльності
“Професійна, наукова та технічна діяльність” (на початок року)**

Роки	2011	2012	2013	2014	2015
Кількість суб'єктів господарювання, тис. од.	120,7	93,5	87,4	97,1	115,2
з них: підприємств, тис. од.	32,2	33,0	31,0	34,0	30,0
%	26,7	35,3	35,4	35,0	26,1
фізичних осіб – підприємців, тис. од.	88,5	60,5	56,4	63,1	85,2
%	73,3	64,7	64,6	65,0	73,9
Обсяг реалізованої продукції, млн грн	151520,8	171302,8	186857,2	167295,4	160080,8
з неї: підприємствами, млн грн	143944,8	164963,9	176580,1	155417,4	145993,7
%	95,0	96,3	94,5	92,9	91,2
фізичними особами – підприємцями, млн грн	7576,0	6338,9	10277,1	11878,0	14087,1
%	5,0	3,7	5,5	7,1	8,8
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	405,7	366,6	351,6	344,8	335,6
з них: підприємствами, тис. осіб	301,0	290,3	281,3	268,6	231,6
%	74,2	79,2	80,0	77,9	69,0
фізичними особами – підприємцями, тис. осіб	104,7	76,3	70,3	76,2	104,0
%	25,8	20,8	20,0	22,1	31,0
Обсяг реалізованої продукції на одного працівника, млн грн	0,373	0,467	0,531	0,485	0,478
з неї: підприємствами, млн грн	0,478	0,568	0,627	0,578	0,630
фізичними особами – підприємцями, млн грн	0,724	0,831	0,146	0,156	0,135

Аналіз діяльності підприємств у аспекті їх розміру за критеріями, визначеними в Господарському кодексі України в редакції 22.03.2012 р., показав, що в Україні лише кілька суб'єктів господарювання за видом еко-

номічної діяльності “Професійна, наукова та технічна діяльність” (табл. 2) можуть бути зараховані до великих підприємств, частка їх не досягає 0,01%, що відображено в табл. 2 “зірочками” (*).

Таблиця 2

**Структурні показники підприємств за видом економічної діяльності
“Професійна, наукова та технічна діяльність” за їх розмірами**

Роки	2011	2012	2013	2014
Кількість підприємств, од.	32189	32963	30973	33994
з них: великих, %	*	*	*	*
середніх, %	2,9	2,8	2,8	2,4
малих, %	97,1	97,2	97,2	97,6
з них мікропідприємств, %	85,4	86,3	85,9	88,0
Обсяг реалізованої продукції, млн грн	143937,3	165042,5	176578,8	155334,8
з неї: великими підприємствами, млн грн	92983,5	110578,5	101709,4	79376,1
%	64,6	67,0	57,6	51,1
середніми підприємствами, млн грн	26484,5	31028,0	45380,8	46134,4
%	18,4	18,8	25,7	29,7
малими підприємствами, млн грн	24469,3	23436,0	29488,7	29824,3
%	17,0	14,2	16,7	19,2
з неї мікропідприємствами, млн грн	1688,4	1242,1	2064,2	2385,9
%	6,6	5,3	7,0	8,0
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб	301,1	290,4	281,4	268,5
з неї: великими підприємствами, тис. осіб	6,9	8,7	12,1	11,5
%	2,3	3,0	4,3	4,3
середніми підприємствами, тис. осіб	141,2	131,6	125,5	116,0
%	46,9	45,3	44,6	43,2
малими підприємствами, тис. осіб	153,0	150,1	143,8	141,0
%	50,8	51,7	51,1	52,5
з неї мікропідприємствами, тис. осіб	37,9	38,1	37,4	39,3
%	24,8	25,4	26,0	27,9

Саме ці підприємства створили більшу частину реалізованої продукції, хоча її частка у загальних обсягах реалізованої підприємствами продукції за видом економічної діяльності “Професійна, наукова та технічна діяльність” зменшується.

Більшість підприємств за видом економічної діяльності “Професійна, наукова та технічна діяльність” є малими підприємствами, тобто такими, де кількість працівників і дохід не мають перевищувати 50 осіб і 10 млн євро на рік відповідно. При цьому більшість із них – мікропідприємства, у яких середня кількість праців-

ників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб, і річний дохід від будь-якого виду діяльності не перевищує суму, еквівалентну двом млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України. Їх частка у загальній кількості підприємств за цим видом економічної діяльності стабільно зростає. Збільшуються й обсяги реалізованої малими підприємствами продукції та їх частка в загальних обсягах реалізованої продукції підприємств за цим видом економічної діяльності, однак у абсолютному вираженні вони залишаються незначними.

Якщо розглянути обсяги реалізованої продукції підприємств за видом економічної діяльності “Професійна, наукова та технічна діяльність” у перерахунку на одного зайнятого працівника, то абсолютними лідерами є великі підприємства, однак значення цього показника для великих підприємств стрімко падають (за останні чотири роки – удвічі). Для середніх і малих підприємств характерна протилежна динаміка: обсяги реалізованої продукції на одного зайнятого працівника щорічно зростають, однак залишаються дуже незначними в грошовому еквіваленті. Середні підприємства нарощують обсяги

реалізованої продукції як у абсолютному вираженні, так і в розрахунку на одного зайнятого працівника, хоча частка середніх підприємств у загальній кількості підприємств за видом економічної діяльності “Професійна, наукова та технічна діяльність” поступово зменшується.

Розглядаючи перспективи розвитку суб’єктів малого підприємництва у складі інфраструктури вітчизняної НІС, варто звернути увагу й на його переваги та недоліки [6] як форми організації бізнесу в цілому (табл. 3).

Таблиця 3

Переваги та недоліки суб’єктів малого підприємництва як форми організації бізнесу

Переваги	Недоліки
<ul style="list-style-type: none"> – гнучкість до змін попиту; – високий потенціал адаптації до зовнішніх умов; – здатність до “індивідуалізації” продукції (послуг); – висока інноваційна активність; – адаптованість до особливостей місцевих умов господарювання; – спрощена й гнучка організаційна структура; – висока здатність до горизонтальної інтеграції й створення мережних структур. 	<ul style="list-style-type: none"> – невисока фінансова потужність і маневреність; – високий ступінь економічних і фінансових ризиків; – висока залежність від ринку збуту; – недоліки правового забезпечення функціонування; – відсутність суттєвої державної підтримки; – нейтральна податкова політика держави; – низька продуктивність праці.

Саме визначені переваги дають змогу суб’єктам малого підприємництва демонструвати високий потенціал як складову національної інноваційної системи. Так, чверть нових для України технологій від загальної їх кількості (105) у 2014 р. створено за видом економічної діяльності “Професійна, наукова та технічна діяльність” і ще 17 створених технологій (або 25,6%) є принципово новими.

IV. Висновки

Аналіз показників діяльності суб’єктів господарювання за видом економічної діяльності “Професійна, наукова та технічна діяльність”, у структурі яких переважають малі й мікропідприємства, а також значна частка фізичних осіб – підприємців, свідчить, що мале підприємництво володіє значним потенціалом і є суттєвим резервом розбудови інфраструктури національної інноваційної системи України. Низка негативних тенденцій, яку виявили в результаті аналізу, склалися через несприятливі соціально-економічні умови господарювання в період кризи останніх років, а також недостатню підтримку їх діяльності з боку держави. У перспективі державна підтримка має бути спрямована на створення умов подолання недоліків суб’єктів малого підприємництва як форми організації бізнесу й повнішого використання переваг, що сприятиме реалізації їх потенціалу як елементів інфраструктури національної інноваційної системи України.

Список використаної літератури

1. Варналій З. С. Мале підприємництво: основи теорії і практики / З. С. Варналій. – 4-те вид., стер. – Київ : Знання : КОО, 2008. – 302 с.
2. Черненко С. М. Роль малого підприємництва у створенні інноваційно-конкурентного середовища України в регіональних інноваційних системах / С. М. Черненко // Проблеми економіки. – 2012. – № 3. – С. 56–61.
3. Мельникова М. В. Тенденції розвитку наукоємних виробництв у структурі національної інноваційної системи України [Електронний ресурс] / М. В. Мельникова, М. М. Кошевий // Научний Вестник ДГМА: сбор. науч. трудов. – 2014. – № 4 (15Е2). Режим доступу: http://www.dgma.donetsk.ua/science_public/science_vesnik/TITUL.html.
4. Харченко О. С. Оцінка інноваційного потенціалу суб’єктів господарювання як складової національної інноваційної системи / О. С. Харченко // Актуальні проблеми економічного розвитку: зовнішньо-економічні, виробничі та екологічні аспекти : зб. наук. праць ДонДУУ. – Донецьк : ДонДУУ, 2013. – Т. XIV. – С. 349–356.
5. Статистичний щорічник України за 2014 рік // Державна служба статистики України. – Київ : Держкомстат України, 2015. – 560 с.
6. Економіка підприємства : навч. посіб. / за ред. А. В. Шегди. – 3-тє вид., випр. – Київ : Знання-Прес, 2003. – 335 с.

Стаття надійшла до редакції 02.11.2015.

Шкрабак И. В., Ахунзянов А. В. Малое предпринимательство как элемент инфраструктуры НИС Украины: состояние и перспективы

В статье исследована динамика показателей деятельности субъектов хозяйствования за видом экономической деятельности “Профессиональная, научная и техническая деятельность” – преимущественно малых и микропредприятий. Выявлены основные тенденции развития, раскрыта роль субъектов малого предпринимательства в развитии НИС Украины. Определены направления государственной поддержки малого предпринимательства как элемента инфраструктуры НИС.

Ключевые слова: малое предпринимательство, динамика, тенденции развития, инновационная инфраструктура, НИС.

Shkrabak I., Ahunzyanov A. Small Business As an Element of Nis Infrastructure of Ukrainian: State and Prospects

The article analyzes the dynamics of indicators of economic entities activity for economic activity “Professional, scientific and technical activities”, the vast majority of which are small and micro enterprises, natural persons - entrepreneurs Revealed contradictory trends in the development of small business as the NIS structure element of Ukraine: the low proportion of the total number of business entities; drop in sales volumes, excluding individual entrepreneurs; increase in the number of employees in enterprises of this kind of activity; decline in sales in the recalculation for one employee.

The analysis of the structural indicators of activity of the enterprises of economic activity “Professional, scientific and technical activities”, and highlighted their contribution to the overall performance of the section. It was found that the volume of sales per employee each year grow small businesses, but remain small in monetary terms. It was found that the volume of sales per employee each year grow small businesses, but remain small in monetary terms. This small businesses demonstrate a significant potential in the creation of products with a high level of scientific novelty: a quarter of new technologies in Ukraine, established in the last year of economic activity “Professional, scientific and technical activities” and a quarter of them are fundamentally new.

It is proved that the state support of small business should focus on creating conditions to overcome the disadvantages and advantages of small businesses as an organizational form of business that will contribute to the realization of their potential as the infrastructure elements of the national innovation system of Ukraine.

Key words: small business, dynamics and trends, innovative infrastructure, NIS.